

IWONA KLONOWSKA

WSB University in Dąbrowa Górnicza,
Poland

ORCID iD: orcid.org/0000-0002-3320-5649

MAREK WALANCIK

WSB University in Dąbrowa Górnicza,
Poland

ORCID iD: orcid.org/0000-0002-0091-8167

**NIELETNI – MŁODZI PRZESTĘPCY
CZY ZAGUBIONE DZIECI? SYTUACJA
PRAWNA W POLSCE W ŚWIETLE
OBOWIĄZUJĄCYCH UNORMOWAŃ**

**JUVENILES - YOUNG CRIMINALS OR
LOST CHILDREN? LEGAL SITUATION
IN POLAND IN THE LIGHT OF
APPLICABLE REGULATIONS**

ABSTRACT

The aim of the article is to describe the legal situation of minors in Poland in the context of new legal regulations. The authors present the new Act on the Support and Rehabilitation of Juveniles, the changes introduced and new institutions dealing with the rehabilitation of juveniles. The text is an attempt to assess the adopted new solutions in the context of the maturity of juveniles, their personal and psychological development, and awareness of the acts committed by juveniles. The authors refer to the data to present the scale of juvenile delinquency both during the *old* Juvenile Justice Act of 1982 and the *new* Juvenile Justice Act of 2022. The text is a kind of discussion on the adopted solutions and their evaluation by the authors, which should encourage reflection and the readers' own reflections. The text presents statistical data referring to the specificity and scale of juvenile delinquency both during the old and the new act.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest opis sytuacji prawnej nieletnich w Polsce w kontekście nowych uregulowań prawnych. Autorzy prezentują nową Ustawę o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, wprowadzone zmiany oraz nowe instytucje zajmujące się resocjalizacją nieletnich. Tekst jest próbą oceny przyjętych nowych rozwiązań w kontekście dojrzałości nieletnich, ich rozwoju osobowego i psychicznego, świadomości popełnionych przez nieletnich czynów. Autorzy odwołują się do danych prezentując skalę zjawiska przestępczości nieletnich zarówno w czasie obowiązywania *starej* Ustawy z 1982 o postępowaniu w sprawach nieletnich jak i *nowej* Ustawy z 2022 o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Tekst jest swoistą dyskusją nad przyjętymi rozwiązaniami i ich oceną przez autorów, która winna skłaniać do refleksji i własnych przemyśleń czytelników.

KEYWORDS: *family, rehabilitation, criminal liability, juveniles, upbringing, demoralization*

SŁOWA KLUCZOWE: *nieletni, odpowiedzialność karna, wychowanie, resocjalizacja, demoralizacja, rodzina*

WSTĘP

Rozwój i ukształtowanie młodego człowieka to niezwykle skomplikowany proces na który ma wpływ wiele czynników, zarówno tkwiących w nim samym, jak i jego otoczeniu. Jak piszą Anna Brzezińska i Janusz Trempała we wstępie do rozdziału o psychologii rozwoju, *Nasze życie upływa w stale zmieniających się warunkach i okolicznościach. Obserwujemy zmiany w przyrodzie, porach roku i dnia, we własnym zachowaniu, w zachowaniu innych ludzi (...)* w *przemianach świadomości społecznej* (Brzezińska, Trempała, 2000, s. 229). W tej jakże wielopłaszczyznowej rzeczywistości kształtuje się młody człowiek, podatny na pokusy, przeciwności, ale także różnego rodzaju ograniczenia (Walancik, 2017, s. 109–122).

Oparciem i swoistym drogowskazem powinno być dla niego najbliższe otoczenie – rodzina i społeczność lokalna – które dają wzorce do naśladowania. Niestety, czasem konieczna jest interwencja instytucji, które wesprą lub pokierują młodego człowieka na właściwą drogę, przywracając go społeczeństwu i zwracając z drogi niepożądaną. Prawo określa zasady i granice odpowiedzialności młodych ludzi w ustawach. Po ponad 40 latach ustawodawca stworzył nowy akt, zmieniając dotychczasową rzeczywistość nieletnich objętych oddziaływaniem państwa. Jego analiza skłania do postawienia następujących pytań:

- Czy przyjęte rozwiązania okażą się skuteczniejsze w przeciwdziałaniu demoralizacji i przestępczości nieletnich od dotychczasowych?
- Czy uregulowania prawne przełożą się na mniejszą liczbę dokonywanych czynów karalnych?
- Czy nowe ośrodki wpłyną na skuteczność oddziaływań na młodych ludzi?

Do przygotowania artykułu wykorzystano metodę analizy danych wtórnych (Andrews, Higgins, Andrews, Lator, 2012, s. 12 – 26). Były to dane dotyczące popełnionych przestępstw przez nieletnich w latach 2014 – 2023 z Komendy Głównej Policji.

Z pewnością rozważania autorów nie dadzą odpowiedzi na wszystkie pytania, mogą jednak być głosem w dyskusji nad przyjętymi przepisami prawa, skłaniającym czytelników do dalszych analiz.

NIELETNI – SYTUACJA PRAWNA W KONTEKŚCIE OBOWIĄZUJĄCYCH PRZEPISÓW

Nieletni również popełniają przestępstwa. Potrzeba podjęcia decyzji, co ze sprawcą przestępstwa, istnieje od starożytności (Gavrielides, 2007) po współczesność (Woolford, Ratner, 2003, s. 178–179). Od wielu lat sytuację prawną tzw. trudnej młodzieży regulowała ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. 1982, nr 35, poz. 228). We wstępie do ustawy zamieszczono przesłanie, jakie towarzyszyło temu aktowi prawnemu. Miała ona dawać narzędzia do przywracania swoistej *normalności* w życiu dziecka i jego zachowań oraz czynić możliwym jego funkcjonowanie w społeczeństwie (...). *W dążeniu do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich i stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego, oraz w dążeniu do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich na świadomych swych obowiązków członków społeczeństwa* (Dz. U. 1982, nr 35, poz. 228).

Autorzy prawa jednoznacznie wskazali na to, że celem ustawodawcy było stworzenie warunków do powrotu do – jak nazwał to ustawodawca – *normalnego życia*, a także do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej rodzin nad nieletnimi. Określono także ramy wiekowe nieletnich objętych działaniem ustawy. W art. 1 § 1 ustawy wskazano, że przepisy ustawy stosuje się w zakresie:

1. zapobiegania i zwalczania demoralizacji – w stosunku do osób, które nie ukończyły lat 18;
2. postępowania w sprawach o czyny karalne – w stosunku do osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyły lat 17;
3. wykonywania środków wychowawczych lub poprawczych – w stosunku do osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby lat 21 (Dz. U. 1982, nr 35, poz. 228).

Od wielu lat wskazywano na konieczność aktualizacji tego aktu prawnego z uwagi na upływ czasu i zmieniającą się rzeczywistość. Ponad

czterdziestoletnia ustawa nieco straciła na swej aktualności oraz wymagała głębokiej analizy, uwzględniającej zarówno głosy osób pracujących z nieletnimi, jak i dokonanie przeglądu trafności doboru ośrodków i zakładów, do których kierowani byli nieletni. Wyczekiwana ustawa została przygotowana i opublikowana w 2022 r. W dniu 9 czerwca 2022 r. powołano do życia ustawę o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Dz. U. 2022, poz. 1700).

Pierwszą ze zmian można dostrzec już w preambule, gdzie odnajdujemy zapis o dużej roli rodziny jako pierwszoplanowego środowiska dla młodego człowieka, jednocześnie – podobnie jak w ustawie z 1982 r. – zwrócono uwagę na powrotność do *normalnego życia*, z tą różnicą, że położono nacisk na działania w tej sferze w rodzinie. *Uznając rodzinę za naturalne środowisko rozwoju człowieka oraz opierając się na zasadzie autonomii rodziny i pierwszoplanowej roli rodziców – matki i ojca – w przekazywaniu nieletnim wartości, zasad i niezbędnych wzorców, kierując się nadto prawem nieletnich do szczególnej troski i pomocy oraz zasadą subsydiarności, Rzeczpospolita Polska otacza rodzinę ochroną i wsparciem w wychowaniu, które, respektując chrześcijański system wartości, za podstawę przyjmuje uniwersalne zasady etyki. Umacnianie poczucia odpowiedzialności rodzin za przygotowanie dzieci do życia we wspólnocie, jako indywidualnie ukształtowanej jednostki oraz za wychowanie nieletnich na osoby świadome swych obowiązków rodzinnych i obywatelskich jest wspólnym dobrem całego społeczeństwa* (Dz. U. 2022, poz. 1700). Kluczowe w procesie wychowania w rodzinie są relacje, kontakty między rodzicami a dziećmi, również wtedy, kiedy dzieci przebywają w placówkach resocjalizacyjnych (Klonowska, Walancik, 2024, s. 62). Już sam wstęp do ustawy wskazuje na zmianę w umiejscowieniu praw i odpowiedzialności za młodego człowieka, podkreślając znaczenie rodziny i wartości chrześcijańskich. Tego rodzaju zapis dotychczas nie występował w świeckim akcie prawnym. Intencją ustawodawcy było zapewne odzwierciedlenie wiodącej w Polsce religii i wielowiekowej tradycji, jednakże tego rodzaju zapis może być dyskusyjny w kontekście różnic kulturowych i religijnych (Walancik-Ryba, 2021).

Kolejnym novum w ustawie był zmieniony zakres wieku nieletnich, jaki objęła swym działaniem. W art. 1.1. czytamy:

Przepisy ustawy stosuje się w zakresie:

1. *postępowania w sprawach o demoralizację – wobec osób, które ukończyły 10 lat i nie są pełnoletnie;*

2. *postępowania w sprawach o czyny karalne – wobec osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu 13 lat, ale przed ukończeniem 17 lat;*
3. *wykonywania środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego – wobec osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby 21 lat, chyba że niniejsza ustawa stanowi inaczej* (Dz. U. 2022, poz. 1700).

Już wstępna analiza porównawcza obu aktów prawnych wskazuje na określenie dolnej granicy wieku odpowiedzialności nieletniego na 10 r.ż. w sprawach o demoralizację, wydłużając jednocześnie pobyt dla sprawców poważnych przestępstw do 24 r.ż., tj. o trzy lata dłużej w porównaniu z ustawą z 1982 r. Ustawa uwzględniła także stworzenie nowych zakładów, tj. okręgowych ośrodków wychowawczych. Opis warunków przemawiających za wydłużeniem pobytu nieletniego w placówce opisano w art. 15.6: *Wobec nieletniego, o którym mowa w ust. 2, w szczególnie uzasadnionym przypadku, jeżeli przemawiają za tym bardzo wysoki stopień demoralizacji nieletniego, rodzaj czynu karalnego, sposób i okoliczności jego popełnienia, właściwości i warunki osobiste nieletniego, jego postawa i zachowanie oraz przebieg dotychczasowego procesu resocjalizacji, orzekając umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym, sąd rodzinny może:*

zagrozić przedłużeniem wykonywania środka poprawczego po ukończeniu przez nieletniego 21 lat, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez nieletniego 24 lat;

orzec, że środek poprawczy będzie wykonywany po ukończeniu przez nieletniego 21 lat, do ukończenia przez nieletniego określonego wieku, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez nieletniego 24 lat (Dz. U., 2022, poz. 1700).

Uzasadnieniem dla tych zapisów miały być przywoływane przez Ministerstwo Sprawiedliwości (MS) dane na stronie MS w zamieszczonej tam prezentacji zapowiadającej rozwiązania prawne umieszczone w ustawie (Reforma przepisów o nieletnich – Ministerstwo Sprawiedliwości – Portal Gov.pl, www.gov.pl). Jedno z omawianych w prezentacji pytań brzmiało: Czy uważasz, że nieletni, którzy dopuścili się np. morderstwa lub innych najcięższych przestępstw, powinni kontynuować odbywanie kary w zakładzie poprawczym nawet do 24 r.ż., a nie – tak jak jest teraz – do 21 r.ż.? Odpowiedź wskazującą na zasadność wydłużenia

pobytu w zakładzie poprawczym wybrało aż 66% badanych, co wskazywało na akceptację takiego rozwiązania ustawodawczego. *Nieletni sprawcy najpoważniejszych przestępstw, takich jak zabójstwo, gwałt, pedofilia, będą obligatoryjnie trafiali do zakładów poprawczych. Dziś zdarza się, że są obejmowani jedynie dozorem kuratora. Zmieni się górna granica wiekowa przebywania w zakładzie poprawczym. Obecnie pozostają w nim osoby maksymalnie do 21. roku życia, bez względu na rodzaj popełnionego czynu karalnego i stosunek do resocjalizacji. Projekt ustawy zakładał wprowadzenie możliwości wydłużenia pobytu do trzech lat, jeśli dotychczasowa resocjalizacja nie przyniosła skutku. Przepis dotyczy sprawców najpoważniejszych przestępstw, a decyzję o przedłużeniu pobytu w zakładzie poprawczym będzie podejmował sąd rodzinny. W przypadku orzeczeń za najcięższe przestępstwa sąd będzie mógł od razu wskazać, że nieletni powinien przebywać w zakładzie poprawczym do 24. roku życia. Każdą osobę, która opuszcza zakład, sąd będzie mógł objąć dozorem kuratora, jeśli będzie miał wątpliwości co do stopnia jej resocjalizacji. Wychowankowie powyżej 21. roku życia będą poddawani resocjalizacji w nowym rodzaju zakładów poprawczych dla nieletnich, którzy ukończyli 21 lat* (Reforma przepisów o nieletnich – Ministerstwo Sprawiedliwości – Portal Gov.pl, www.gov.pl).

Zatem ustawodawca z jednej strony określił dolną granicę wieku odpowiedzialności, z drugiej zaś stworzył możliwość wydłużenia pobytu w placówce. Wskazano też, że dotyczyć to będzie tych osób, w stosunku do których resocjalizacja okazała się nieskuteczna.

Nowum w ustawie są też powołane okręgowe ośrodki wychowawcze, które – jak informowało Ministerstwo Sprawiedliwości – są *nowymi placówkami dla 13-latków i starszych sprawców czynów karalnych. Mogą tam trafić również ci, którzy np. wielokrotnie uciekali z innych ośrodków* (Reforma przepisów o nieletnich – Ministerstwo Sprawiedliwości – Portal Gov.pl, www.gov.pl). Mają być one odpowiedzią na brak wcześniejszych efektów resocjalizacyjnych.

INTERES SPOŁECZNY ODDZIAŁYWAŃ NA NIELETNICH

W art. 3.1. ustawodawca wskazał na interes społeczny działań, jakie winny być podejmowane wobec nieletnich zdemoralizowanych czy popełniających czyny karalne, zwracając uwagę na *kierowanie się przede wszystkim jego dobrem (nieletniego), dążąc do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu się nieletniego oraz zmierzając w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców lub opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny* (Dz. U., 2022, poz. 1700).

Nowa ustawa z 2022 r. z jednej strony podkreśla rolę i zadania domu rodzinnego w działaniach naprawczych, co wpisuje się w znany z literatury kierunek wzmacniający znaczenie otoczenia młodego człowieka osadzone zarówno w rodzinie, jak i w społeczności lokalnej, oparte na oddziaływaniach wolnościowych tak podkreślanych w literaturze przedmiotu (Ambrozik, 2010, s. 157–173; 2011, s. 65–70; Bałandynowicz, 2010, s.125; Konopczyński, 1996, s. 165; Melosik, 2014, s. 7–23; Urban, 2000; Urban, 2008, s. 33; Klonowska, 2018; Stawnicka, Klonowska, 2017) z drugiej zaś strony zaostrza kary, obniża wiek i rozbudowuje system instytucji, w których nieletni mogą się przebywać nawet do 24 r.ż. Wydaje się to niespójne i stojące w sprzeczności z zapisami w preambule ustawy (Sitek, 2024).

ROZWÓJ JEDNOSTKI A ŚWIADOMOŚĆ POPEŁNIANYCH CZYNÓW

Należy zadać sobie pytanie, czy przywołując wspomnianych wcześniej badaczy tematyki resocjalizacji nieletnich, takich jak Marek Konopczyński, Andrzej Bałandynowicz czy Wiesław Ambrozik, nie należałoby rozbudowywać systemu oddziaływań, w miarę możliwości umiejscawiając go w społecznościach lokalnych, nie zaś instytucjonalnie? Przecież w środowisku naturalnym młodzi ludzie mogliby czerpać z pożądaných i akceptowanych wzorców będących w otoczeniu, a w zakładach i ośrodkach mogą być dla siebie wzajemnie złym przykładem i głównym punktem odniesienia.

Niepokojące z punktu widzenia psychologicznego, pedagogicznego i społecznego jest określenie dolnej granicy wieku na 10 lat w zakresie demoralizacji.

Rozwój jednostki, jej dojrzałość, świadomość skutków własnych działań i przewidywania odroczonej konsekwencji wydaje się problematyczna u tak młodego człowieka.

W teorii psychospołecznej Erika Eriksona czytamy że *podzielił on rozwój człowieka na osiem etapów, na których jednostka musi pokonać określony kryzys lub konflikt (...). Jednym z etapów jest pracowitość versus poczucie niższości, który obejmuje przedział od 6 r.ż. do 12 r.ż., i polega na osiągnięciu poczucia własnych kompetencji. Erikson w swojej teorii „skupiał się na wzajemnych powiązaniach ego i wpływów społecznych w procesie kształtowania się poczucia tożsamości* (Brzezińska, Trempała, 2000, s. 260–261). Zatem dziesięcioletek będzie w trakcie tego procesu i poziom zaawansowania zależny będzie od jego cech indywidualnych, ale nie będzie to proces zakończony. To w tym wieku młody człowiek buduje poczucie sprawstwa i przekonanie o własnym możliwościach, co będzie się przekładać na myślenie przyczynowo-skutkowe.

Podobnego podziału dokonał w swojej teorii Jean Piaget. On również zakreślił granice jednego z etapów na przedział od 6 do 12 r.ż., uznając go za proces. W proponowanych przez niego stadiach rozwoju poznawczego na szczególne zainteresowanie zasługują – z uwagi na tematykę artykułu – dwa przedziały wieku, tj. wspomniany wcześniej przedział wieku między 6 a 12 r.ż., i kolejny między 12 a 15 r.ż. Pierwszy to stadium operacji konkretnych, zaś kolejny przedział, przypadający na 12–15 r.ż., to czas gdy młody człowiek wchodzi w stadium operacji formalnych, w trakcie których rozwija się myślenie abstrakcyjne i hipotetyczno-dedukcyjne, a także rozumowanie logiczne (Brzezińska, Trempała, 2000, s. 264).

Zatem dopiero po 12 r.ż. można mówić o tworzeniu się rozumowania logicznego i dedukcji, co niewątpliwie konieczne jest w przewidywaniu i ocenie konsekwencji własnych zachowań. Wydaje się zatem, że choć *stara* ustawa nie miała dolnej granicy wieku, a jedynie dookreślała górną granicę, wskazując, że jeśli chodzi o demoralizację, nieletni ma nie mieć ukończonych 18 lat. Było to w przekonaniu autorów lepszym rozwiązaniem, gdyż czyniło niedopowiedzianym okres *dzieciństwa* i zawężyło aktywność organów. Dzieci w rozumieniu rozwoju psychologicznego mogły liczyć na bycie niejako poza działaniami ustawy.

Obecnie jest to zapis martwy, gdyż – jak wynika z uzyskanych danych – żaden dziesięcioletek nie był w jego zainteresowaniu z uwagi na stwierdzoną demoralizację.

Może jednak okazać się, że będzie to przepis stosowany, co sprawi, że – mając na uwadze wcześniejsze odwołania do literatury psychologicznej – mogą to być zbyt daleko idące działania, a zachowanie dziecka nie będzie wynikać z jego złej woli, a jedynie procesów towarzyszących jego rozwojowi.

Czy zatem nowe rozwiązania prawne wytrzymują argumentację płynącą z wiedzy psychologicznej o rozwoju jednostki?

Jedną z typowych cech charakteryzujących dziesięciolatków jest ich zmienność nastrojów od radości do złości i towarzysząca jej wzmożona aktywność fizyczna, która może powodować szereg zachowań trudnych i interpretowanych jako nieakceptowane. Należy także pamiętać, że zwiększa się rola środowiska rówieśniczego dla młodego człowieka i w okolicy 12 r.ż. następuje kryzys zaufania do autorytetów, takich jak rodzice czy nauczyciele (Psychofizyczny rozwój dziecka – charakterystyka etapów rozwoju, novakid.pl). Często temu kryzysowi towarzyszą działania czynione niejako *na przekór dorosłym, których nie należy interpretować jako niewłaściwe i będące objawem niedostosowania czy demoralizacji*.

TWÓRCZA RESOCJALIZACJA W ŚRODOWISKU MACIERZYSTYM CZY POBYT W OŚRODKU?

Twórcza resocjalizacja opiera swoją teorię na budowaniu przez jednostkę niejako siebie *od nowa* przy wykorzystaniu tkwiących w niej potencjałów. Temu procesowi powinno towarzyszyć znajome i przyjazne otoczenie, w którym ta naprawa następuje, bo – jak pisał Wiesław Ambrozik – *właśnie w społecznościach lokalnych zachodzą zasadnicze procesy socjalizacyjne, dochodzi do wykolejenia jednostek lub grup, zatem musi się w nich także toczyć zasadnicza część procesu resocjalizacji, której zwieńczeniem jest pełna readaptacja eksprzestępców do społecznego uczestnictwa w danej zbiorowości* (Ambrozik, 2011, s. 65–70). Potwierdzenie tego podejścia znajdujemy u Bałandynowicza, który twierdzi, że *jednostka może się nauczyć funkcjonować w społeczeństwie, które jest naturalne, w przeciwieństwie do sztucznego, instytucjonalnego odebranego od realiów życia* (Bałandynowicz, 2010, s. 125).

Stanowiska prezentowane przez wspomnianych autorów skłaniają do myślenia o działaniach na rzecz młodych ludzi w środowisku otwartym jako naturalnym miejscu do oddziaływań naprawczych. Należy jednak pamiętać, że w wyjątkowych sytuacjach konieczny jest pobyt w placówce. Proponowane rozwiązania w nowej ustawie są częściowo w sprzeczności z takim podejściem, podkreślając wiodącą rolę rodziny i jej znaczenie dla wychowania, jednocześnie rozszerzając granice wieku pobytu w placówce do 24 r.ż.

ROLA SZKOŁY W ODDZIAŁYWANIACH WOBEC NIELETNICH

W prezentacji zamieszczonej na stronie Ministerstwa Sprawiedliwości, zapowiadającej wprowadzenie ustawą z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich (Reforma przepisów o nieletnich, Ministerstwo Sprawiedliwości, Portal Gov.pl, www.gov.pl), reformy przepisów o nieletnich, wskazano na kolejne nowe rozwiązania związane z uprawnieniami dyrektorów szkół w zakresie oddziaływań w stosunku do nieletnich. *Dyrektorzy szkół będą mogli kierować uczniów za mniej poważne występki do prac porządkowych na terenie szkoły i wokół niej. Z przywoływanych badań, wykonanych przez Instytut Badawczy IPC dla Ministerstwa Sprawiedliwości, wynika, że 79% badanych uważa, że w szkołach jedną z kar dyscyplinarnych mogą być prace porządkowe wokół szkoły* (Reforma przepisów o nieletnich, Ministerstwo Sprawiedliwości, Portal Gov.pl, www.gov.pl).

Jest to jedno z uprawnień jakie dano dyrektorom szkoły w uzgodnieniu z rodzicami. Określa to art. 4.4. *W przypadku gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji lub dopuścił się czynu karalnego na terenie szkoły lub w związku z realizacją obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki, dyrektor tej szkoły może, za zgodą rodziców albo opiekuna nieletniego oraz nieletniego, zastosować, jeżeli jest to wystarczające, środek oddziaływania wychowawczego w postaci pouczenia, ostrzeżenia ustnego albo ostrzeżenia na piśmie, przeproszenia pokrzywdzonego, przywrócenia stanu poprzedniego lub wykonania określonych prac porządkowych na rzecz szkoły. Zastosowanie środka oddziaływania wychowawczego nie wyłącza zastosowania kary określonej w statucie szkoły* (Dz. U. 2022, poz. 1700).

Jak przekonują twórcy, takie działania miałyby swoisty charakter prewencyjny i zapobiegałoby stawianiu nieletniego przed sądem. Przepis zasługuje na uwagę, gdyż wychowawczy aspekt działania naprawczego wydaje się cenny, jednakże kwestią niezwykle ważną jest dbałość o nieletniego i jego funkcjonowanie w grupie rówieśniczej.

Zatem zastosowanie takich działań winno być przemyślane i nie może skutkować napiętnowaniem przez środowisko. Należy pamiętać, że to oddziaływanie wychowawcze nie wyłącza kary, jaką przewidują przepisy szkoły, zatem nieletni może działania szkoły przyjąć jako podwójną karę.

PRZESTĘPCZOŚĆ NIELETNICH W LATACH 2014–2023

Przestępczość nieletnich jest niezwykle ważnym zagadnieniem, gdyż dotyczy młodych, jeszcze nieukształtowanych jednostek. Od właściwie dobranych metod wychowawczych do indywidualnych potrzeb jednostki, a jeśli tego wymaga sytuacja, działań naprawczych, resocjalizacyjnych, zależy skuteczność procesu oddziaływań.

Struktura instytucjonalna, rodzaje stosowanych środków określają przepisy prawa. W 2022 r. nastąpiła zmiana przepisów dotyczących nieletnich. Ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 r. zastąpiła ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Założeniem tego aktu prawnego jest zarówno zapobieganie, jak i przeciwdziałanie dalszej demoralizacji nieletnich.

Nowa ustawa miała przyczynić się do poprawy sytuacji nieletnich poprzez rozszerzenie katalogu środków oddziaływań i stworzenie nowego rodzaju placówek. Czy wprowadzone rozwiązania okazały się skuteczne i wpłynęły na zmniejszenie ilości popełnianych czynów? Czy przełożyło się to na liczbę czynów dokonanych przez nieletnich? Dane dotyczące przestępstw popełnionych przez nieletnich w latach 2014–2023 zawiera tabela 1.

Tabela 1. *Przestępstwa popełnione przez nieletnich w latach 2014–2023*

Stwierdzone przestępstwa, popełnione przez nieletnich										
LATA	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Kradzież z włamaniem	4247	3239	3186	2238	2670	2049	1886	1649	1823	1656
Pełny katalog przestępstw	42735	28875	29222	26433	25528	24117	18951	18400	18494	17149
Razem kradzież cudzej rzeczy	4686	3814	3206	2519	2239	2288	1966	1621	2166	2224
Razem rozboje, kradzież i wymuszenia	4430	2390	2193	2043	1560	1572	816	780	809	705
Bójka i pobicie	1148	818	826	678	551	529	426	397	426	390
Razem zabójstwo	3	4	11	4	2	5	1	7	7	6
Uszczerbek na zdrowiu	1953	1355	1433	1440	1254	1116	910	818	955	927
Zgwałcenie (art. 197 k.k.)	69	84	74	66	65	74	41	36	44	71

Źródło: Dane z komendy Głównej Policji za 2014–2023 r.

Z analizy danych (tabela 1.) wynika, że nastąpił ogólny spadek popełnianych przestępstw przez nieletnich na przestrzeni 9 lat. Niepokojącymi kategoriami, utrzymującymi się na wysokim poziomie, są zabójstwa i zgwałcenia. Te ostatnie zaliczyły wzrost.

Chcąc jednak całościowo ocenić przestępczość nieletnich, to – koncentrując się na ostatnich dwóch latach (zmiana przepisów) – należy stwierdzić, że nie różnią się one w sposób istotny od lat poprzednich w skali kraju. Poszczególne rodzaje przestępstw zachowują tendencje liniowe bądź spadkowe lub wzrostowe w okresie ostatnich dwóch lat, tj. od czasu obowiązywania nowej ustawy dla nieletnich. Wstępna analiza powyższych danych pozwala wnioskować, że proponowane i wprowadzone rozwiązania w nowej ustawie nie przełożyły się

znacząco na zmniejszenie ilości dokonywanych czynów. Jest to wprawdzie jedynie fragmentaryczne ujęcie danych, które nie są wzbogacone o czyny kwalifikowane jako demoralizacja, ale pozwala na sformułowanie wstępnych wniosków. Zmiany wprowadzone w przepisach nie przełożyły się na istotne zmiany w przestępczości nieletnich, zarówno dynamice jak i ilości czynów.

PODSUMOWANIE

Nowa ustawa wprowadziła szereg nowych zapisów, poczynawszy od dolnej granicy wieku dla nieletnich w zakresie demoralizacji, poprzez wydłużenie możliwości pobytu w placówce do 24 r.ż., czy nowe kompetencje dla dyrektorów placówek oświatowych, po stworzenie nowych placówek resocjalizacyjnych. Wszystko to opatrzone wstępem odnoszącym się do roli rodziny, wartości chrześcijańskich i etycznych. Z pewnością ustawodawcy przyświecał cel dostosowania nowej ustawy do otaczającej rzeczywistości i wyzwań, jakie stawia współczesność.

W ocenie autorów część zapisów wymaga ponownej analizy i dyskusji społecznej, wszak wiadomo, że np. odpowiedzialność w pełni za swoje czyny może ponosić ten, kto jest świadomy ich konsekwencji i potrafi przewidywać odroczone skutki swoich działań. Należy także pamiętać o dobrodziejstwie i wpływie środowiska, rodziny i społeczności lokalnych na młodego człowieka. To właśnie w tej przestrzeni winna odbywać się resocjalizacja jednostek młodych, gdzie mogłyby czerpać ze swojego otoczenia naturalnego pożądane wzorce. W tym kontekście rozwijanie systemu izolacyjnego poprzez wydłużanie potencjalnej możliwości pobytu nieletniego w placówce wydaje się niezasadne.

Oczywiście w odniesieniu do wysoko zdemoralizowanych jednostkowych osób pobyt w placówkach jest uzasadniony, należy jednak pamiętać, iż w placówkach tych mamy do czynienia z zjawiskami patologii (Walancik, 2009, s. 120–133).

Niewątpliwie zarówno *stara*, jak i *nowa* ustawa miały za zadanie uporządkować sposoby działania w stosunku do nieletnich. Zapewne oba akty prawne mają zarówno swoich zwolenników, jak i przeciwników, i w obu ustawach można znaleźć zapisy, które uznane są za pożądane i właściwe.

Niestety, są tam również przepisy, które powodują wiele kontrowersji i wątpliwości, jeśli chodzi o ich skuteczność, zwłaszcza w kontekście obowiązującej wiedzy psychologicznej dotyczącej rozwoju jednostki.

Należy dążyć do ciągłego monitorowania sytuacji nieletnich i dostosowywania prawa do wyzwań, jakie przynosi codzienność. Nadrzędnym celem ustawodawcy winno być niewątpliwie stworzenie warunków do skutecznych działań resocjalizacyjnych umożliwiających prawidłowe funkcjonowanie jednostki. Dlatego analiza krytyczna nowej ustawy, jakiej dokonali autorzy, jest swoistym głosem w dyskusji o budowaniu przyjaznej i skutecznej przestrzeni dla młodych ludzi wymagających wsparcia. Zmuszanie młodych do przebywania w instytucji totalnej, gdzie codzienność osób jest zaplanowana odgórnie, a jednostka ma niewielki wpływ na swój dzień, jest odcięta na jakiś czas od reszty społeczeństwa i prowadzi sformalizowany tryb życia, skazuje proces wychowawczy na porażkę (Gofman, 2011, s. 14).

REFERENCES

- Ambrozik, W. (2010). Społeczność lokalna jako płaszczyzna funkcjonowania systemu profilaktyczno-resocjalizacyjnego. *Resocjalizacja Polska*, 1, 157–173.
- Ambrozik, W. (2011). Reorganizacja społeczności lokalnej a reintegracja społeczna byłych przestępców. W: A. Kieszkowska (red.). *Tożsamość osobowa dewiantów a ich reintegracja społeczna, cz. I*. Kraków: Oficyna Wydawnicza *Impuls*.
- Andrews, L., Higgins, A., Andrews, M.W., & Lalor, J.G. (2012). Classic grounded theory to analyse secondary data: Reality and reflections. *The Grounded Theory Review*, 11(1), 12–26.
- Bałandynowicz, A. (2010). Wielopasmowa teoria resocjalizacji z udziałem społeczeństwa. *Resocjalizacja Polska*, 1, 125.
- Brzezińska, A., Trempała J. (2000). Wprowadzenie do psychologii rozwoju. W: *Psychologia. Podręcznik akademicki. Podstawy psychologii. Tom 1*. Gdańsk: Wyd. GWP.
- Gavrielides, T. (2007). *Restorative justice theory and practice: Addressing the discrepancy*. Helsinki: HEUNI.
- Goffman, E. (2011). *Instytucje totalne. O pacjentach szpitali psychiatrycznych i mieszkańcach innych instytucji totalnych*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Klonowska, I. (2016). *Społeczne funkcjonowanie nieletnich. Analiza pedagogiczno-psychologiczna*. Kraków: Wyd. WiR.
- Klonowska, I. (2018). *Uspołecniające, profilaktyczne i resocjalizacyjne funkcje Policji w perspektywie pedagogiki resocjalizacyjnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza *Impuls*.
- Klonowska, I., Stawnicka, J. (2017). *Partnerstwo służb dzielnicowych ze społecznością lokalną na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego z perspektywy działań społeczno – wychowawczych*. Legionowo: KGP, Wydział Wydawnictw i Poligrafii CSP w Legionowie.
- Klonowska, I., Walancik, K. (2024). Contacts of people serving prison sentences during the COVID-19 pandemic with their families and loved ones. *Journal of Modern Science*, 2(56), 62.
- Konopczyński, M. (1996). *Twórcza resocjalizacja. Wybrane metody pomocy dzieciom i młodzieży*. Warszawa: MEN – Editions Spotkania.
- Melosik, Z. (2014). Pedagogika i konstrukcje tożsamości młodzieży w kulturze kontroli i kulturze rozproszenia. *Studia Edukacyjne*, 31, 7–23.
- Reforma przepisów o nieletnich – Ministerstwo Sprawiedliwości – Portal Gov.pl*, www.gov.pl, (dostęp: 21.08.2024). (materiał z 02.06.2021). Podane źródło w prezentacji *Badanie opinii społecznej na temat zmian w polskim prawie w zakresie osób nieletnich*, Instytut Badawczy IPC dla Ministerstwa Sprawiedliwości. *Psychofizyczny rozwój dziecka – charakterystyka etapów rozwoju*, novakid.pl (dostęp: 21.08. 2022).
- Sitek, M. (2024). Historia jako istotny determinant wychowania dzieci i młodzieży. W: *Journal of Modern Science* 1/55, s. 9-20. Józefów, Wydawnictwo WSGE.

- Urban, B. (2005). *Zachowania dewiacyjne młodzieży 2*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Urban, B. (2008). Kognitywno-interakcyjne postawy współczesnej resocjalizacji. W: M. Konopczyński, B.M. Nowak (red.), *Resocjalizacja. Ciągłość i zmiana*. Warszawa: Wyd. Pedagogium WSPR.
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Dz. U. 1982, nr 35, poz. 228.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich*, Warszawa dnia 12 sierpnia 2022 r. Dz. U., poz. 1700.
- Walancik, M. (2009). *Aktualne przejawy patologii i dewiacji społecznej. Wybrane konteksty*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit.
- Walancik, M. (2017). Zachowania ryzykowne – wyzwania dla psychoprofilaktyki. W: A. Cybal-Michalska, M. Orłowska, M. Walancik (red. nauk.). *Młodzież – między partycypacją a (samo)wykluczeniem*. Dąbrowa Górnicza: Wydawnictwo Naukowe WSB w Dąbrowie Górniczej.
- Walancik-Ryba, K. (2021). *Family in Poland. Social and Legal Contexts*. Berlin.
- Woolford, A., & Ratner, R.S. (2003). Nomadic Justice? Restorative Justice on the Margins of Law. *Social Justice*, 30.